

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра соціальної педагогіки та корекційної освіти

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри соціальної педагогіки
та корекційної освіти,

кандидат педагогічних наук, доцент

_____ Алла РЕВТЬ

«_____» _____ 2026 р.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ
У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Бакалаврська робота
на здобуття кваліфікації – «Бакалавр з соціальної роботи за спеціалізацією
соціальна педагогіка»

Автор роботи Сенейко Назарій Володимирович _____

підпис

Науковий керівник кандидат педагогічних наук,

доцент Зубрицький Ігор Ярославович _____

підпис

Дрогобич 2026

АНОТАЦІЯ

У бакалаврській роботі здійснено теоретичний аналіз проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах. Розкрито сутність кризових життєвих обставин у дитячому середовищі, охарактеризовано їх вплив на процес соціалізації, психоемоційний стан і розвиток дитини. Проаналізовано наукові підходи до визначення соціально-педагогічної підтримки як напряму професійної діяльності фахівців соціальної сфери.

У дослідженні обґрунтовано значення соціально-педагогічної діагностики та оцінювання потреб дітей у кризових життєвих обставинах. Визначено основні форми і методи соціально-педагогічної підтримки, зокрема індивідуальну, групову, сімейну та громадоорієнтовану роботу, а також методи консультування, соціального супроводу, інтерактивні та арттерапевтичні технології. Особливу увагу приділено координації діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки та міжвідомчій взаємодії у процесі надання комплексної допомоги дітям.

Доведено, що ефективність соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах забезпечується комплексністю підходу, своєчасністю реагування на потреби дитини, міжвідомчою взаємодією та створенням безпечного й підтримувального соціального середовища.

Ключові слова: кризові життєві обставини, соціально-педагогічна підтримка, діти групи ризику, соціально-педагогічна діагностика, соціальний супровід, міжвідомча взаємодія, соціалізація, життєстійкість.

ABSTRACT

The bachelor's thesis presents a theoretical analysis of the problem of socio-pedagogical support for children in crisis life circumstances. The essence of crisis life situations in the child environment is revealed, and their impact on the processes of socialization, psycho-emotional state, and child development is characterized. Scientific approaches to defining socio-pedagogical support as an important area of professional activity in the social sphere are analyzed.

The study substantiates the importance of socio-pedagogical diagnostics and assessment of the needs of children in crisis life circumstances. The main forms and methods of socio-pedagogical support are identified, including individual, group, family, and community-oriented work, as well as counseling, social support, interactive, and art-therapeutic methods. Particular attention is paid to the coordination of activities among subjects of socio-pedagogical support and interagency cooperation in the process of providing comprehensive assistance to children.

It is proved that the effectiveness of socio-pedagogical support for children in crisis life circumstances is ensured through a comprehensive approach, timely response to the child's needs, interagency cooperation, and the creation of a safe and supportive social environment.

Keywords: crisis life circumstances, socio-pedagogical support, children at risk, socio-pedagogical diagnostics, social support, interagency cooperation, socialization, resilience.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	7
1.1. Сутність кризових життєвих обставин у дитячому середовищі.....	7
1.2. Соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах як напрям професійної діяльності.....	13
1.3. Нормативно-правові засади соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах	19
<i>Висновки до першого розділу.....</i>	24
РОЗДІЛ ІІ. ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	26
2.1. Соціально-педагогічна діагностика та оцінювання потреб дітей у кризових життєвих обставинах.....	26
2.2. Форми і методи соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах	33
2.3. Координація діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах.....	38
<i>Висновки до другого розділу.....</i>	43
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність. Сучасні суспільні трансформації, пов'язані з воєнними подіями, соціально-економічною нестабільністю, вимушеним переміщенням населення, зростанням рівня сімейного неблагополуччя та психоемоційної напруги, суттєво впливають на становище дітей та створюють передумови для поширення кризових життєвих обставин у дитячому середовищі. У таких умовах діти нерідко опиняються у ситуаціях соціальної незахищеності, психологічної дестабілізації, порушення процесу соціалізації та обмеження доступу до необхідних ресурсів підтримки. Особливої гостроти проблема набуває в умовах війни, коли значна кількість дітей переживає втрату безпеки, травматичний досвід, вимушене переселення, розлуку з близькими або інші кризові ситуації.

Кризові життєві обставини негативно впливають на фізичний, психічний та соціальний розвиток дитини, ускладнюють процес її особистісного становлення та підвищують ризики соціальної дезадаптації. У зв'язку з цим важливого значення набуває соціально-педагогічна підтримка дітей, яка спрямована на створення умов для подолання кризових ситуацій, захист прав дитини, відновлення її соціального функціонування та забезпечення повноцінного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах перебуває у полі наукових інтересів багатьох дослідників. Окремі аспекти соціальної підтримки дітей та сімей, профілактики соціального неблагополуччя, захисту прав дитини, міжвідомчої взаємодії та соціально-педагогічної діяльності висвітлено у працях Т. Алексеєнко, С. Архипової, О. Безпалько, Т. Браніцька, Р. Вайнола, М. Докторович, Ю. Жданович, Л. Завацької, Н. Заверико, І. Зверєвої, І. Іванової, А. Капської, З. Кияниці, Т. Лях, Р. Малиношевського, Л. Махотнюк, О. Михайленко, Л. Міщик, Н. Олексюк, Ж. Петрочко, І. Пеші, В. Поліщук, Н. Рудкевич, Н. Сайко, Т. Семигіної, В. Тесленко, І. Трубавіної, О. Шпартун, С. Харченка, Н. Чернухи та ін. Водночас сучасні суспільні виклики зумовлюють необхідність подальшого дослідження змісту, форм і методів соціально-педагогічної підтримки дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах.

Актуальність означеної проблеми, її соціальна значущість та необхідність удосконалення практики соціально-педагогічної підтримки дітей зумовили вибір теми бакалаврської роботи: *«Соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах»*.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах та визначенні змісту, форм і методів її реалізації.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

- розкрити сутність кризових життєвих обставин у дитячому середовищі;
- охарактеризувати соціально-педагогічну підтримку дітей у кризових життєвих обставинах як напрям професійної діяльності;
- визначити форми, методи та особливості соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах;
- встановити значення міжвідомчої взаємодії у системі соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах..

Об'єкт дослідження – діти у кризових життєвих обставинах.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та організаційні засади соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах.

Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження використано такі **методи дослідження**: аналіз наукової літератури та нормативно-правових джерел; узагальнення та систематизація; порівняння.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження у діяльності закладів освіти, соціальних служб, центрів соціальних служб, громадських організацій та у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і фахівців соціальної сфери.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 51 сторінку, з них основного тексту – 45 сторінок. Ілюстративний матеріал подано в 5 таблицях. Бібліографія містить 46 найменувань.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Сутність кризових життєвих обставин у дитячому середовищі

Сучасні соціальні виклики та кризові процеси, що відбуваються в українському суспільстві, суттєво позначаються на становищі дітей, зумовлюючи виникнення обставин, які негативно впливають на їхній фізичний, психоемоційний та соціальний розвиток, ускладнюють процес соціалізації та підвищують ризики соціальної дезадаптації. У цих умовах особливої значущості набуває необхідність комплексного осмислення сутності кризових життєвих обставин у дитячому середовищі як соціально-педагогічного феномену, що потребує своєчасної підтримки та міжвідомчого реагування.

Семантичний та соціально-педагогічний зміст поняття *«кризові життєві обставини»* тісно пов'язується з категорією *«складні життєві обставини»*, яка закріплена у законодавстві України. Відповідно до *Закону України «Про соціальні послуги»*, *складні життєві обставини* - це обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа або сім'я не може подолати самостійно [34].

У попередній редакції Закону України «Про соціальні послуги» (2003 р.) це поняття трактувалося більш розгорнуто як обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не здатна подолати самостійно. До таких обставин віднесено інвалідність, сирітство, безпритульність, малозабезпеченість, насильство, негативні стосунки в сім'ї, психологічні та психічні розлади, наслідки торгівлі людьми, стихійні лиха, катастрофи та інші чинники соціального неблагополуччя [33].

Водночас *Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах*, визначає їх як обставини, виявлені за результатами оцінювання потреб, унаслідок яких особи або сім'ї не можуть самостійно піклуватися про особисте чи сімейне життя, повноцінно виконувати соціальні функції та брати участь у суспільному житті [29].

Доповнює розуміння досліджуваної проблематики *Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання*, у якому *кризова ситуація* розглядається як сукупність травматичних подій та обставин, вихід з яких потребує суттєвих змін життєвої ситуації особи. При цьому кількість можливих способів подолання кризи є обмеженою, а спроби вирішення проблеми звичними способами можуть призводити до погіршення ситуації, звуження можливостей та посилення обмежень у діяльності особи [30].

Отже, *кризові життєві обставини* характеризуються комплексним, динамічним і дестабілізуючим характером, що проявляється у порушенні звичних умов життєдіяльності особи, обмеженні можливостей для повноцінного розвитку та ускладненні процесу соціалізації. Як правило, такі обставини супроводжуються поєднанням соціальних, психологічних, педагогічних, економічних і правових проблем, які є взаємопов'язаними та потребують комплексного підходу до їх подолання.

У контексті *дитячого середовища кризові життєві обставини* характеризуються сукупністю несприятливих соціальних, психологічних, педагогічних та матеріально-побутових чинників, що порушують процес нормального розвитку дитини, ускладнюють її соціалізацію та створюють ризики соціальної дезадаптації.

Аналіз наукової літератури та нормативно правових документів дає змогу виокремити основні кризові життєві обставини, які негативно впливають на процес розвитку, виховання та соціалізації дитини (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Характеристика кризових життєвих обставин у дитячому середовищі

Кризові життєві обставини	Характеристика впливу на дитину
<i>Сирітство та втрата батьківського піклування</i>	Спричиняє емоційну депривацію, почуття незахищеності, труднощі соціалізації
<i>Домашнє насильство та жорстоке поводження</i>	Негативно впливає на психоемоційний стан, формує страх, тривожність, агресивність
<i>Малозабезпеченість і бідність</i>	Обмежує доступ до освіти, розвитку, медичних та соціальних послуг
<i>Вимушене переселення та наслідки війни</i>	Порушує стабільність життєвого середовища, викликає психотравматичні переживання

Кризові життєві обставини	Характеристика впливу на дитину
<i>Інвалідність або тяжкі захворювання</i>	Ускладнює процес соціальної адаптації та інтеграції дитини у суспільство
<i>Неналежне виконання батьківських обов'язків</i>	Знижує рівень догляду, виховання та емоційної підтримки дитини
<i>Конфлікти та дисфункція сім'ї</i>	Формують несприятливий психологічний клімат і порушують почуття безпеки
<i>Булінг та соціальна ізоляція</i>	Спричиняють психологічний дискомфорт, зниження самооцінки та труднощі комунікації
<i>Девіантна поведінка в сімейному оточенні</i>	Підвищує ризик наслідування асоціальних моделей поведінки
<i>Безпритульність і бездоглядність</i>	Створює загрозу фізичному та соціальному благополуччю дитини

Джерело: складено самостійно на підставі аналізу наукових джерел і нормативно-правових актів

На основі осмислення емпіричного досвіду можна дійти висновку, що кризові життєві обставини мають комплексний і багатовимірний характер. Вони охоплюють не лише матеріальні труднощі, а й психоемоційні порушення, втрату відчуття безпеки, труднощі у міжособистісній взаємодії та навчальній діяльності.

Особливо вразливими є діти, які пережили травматичний досвід війни, вимушеного переселення, втрати близьких осіб або тривалого перебування в умовах небезпеки. За даними досліджень, близько 75 % дітей в Україні зазнали негативного впливу воєнних дій, що проявляється у порушеннях сну, погіршенні пам'яті, труднощах емоційної регуляції, підвищеній тривожності та емоційній нестабільності. У свою чергу, такі прояви можуть спричинити соціальну й психічну дезадаптацію, а в окремих випадках – розвиток психічних розладів [3].

Науковці підкреслюють, що дитина у кризових життєвих обставинах потребує не лише соціального захисту, а й системної *соціально-педагогічної підтримки*, спрямованої на відновлення її соціальної активності, емоційної рівноваги та здатності до повноцінного функціонування у суспільстві. У цьому контексті важливого значення набуває ресурсний та підтримувальний підхід, який передбачає не лише подолання наслідків кризи, а й розвиток життєстійкості дитини, її адаптаційного потенціалу та внутрішніх ресурсів [6].

У психолого-педагогічній літературі поняття «криза» (від грец. *crisis* – рішення, вибір, поворотний момент, зміна напрямку) трактується як стан, що виникає внаслідок проблеми або життєвої ситуації, яку особа не здатна подолати звичними способами чи в короткий проміжок часу. Іншими словами, криза є станом вираженого емоційного та психологічного напруження, що потребує переосмислення уявлень про себе, навколишній світ і способи взаємодії з ним. Такі переживання нерідко супроводжуються змінами у структурі особистості, системі цінностей, поведінкових реакціях та механізмах адаптації [43, с. 118].

У цьому контексті кризова ситуація розглядається як стан порушення рівноваги між особистістю та соціальним середовищем, за якого звичні способи реагування виявляються недостатніми для подолання труднощів. Для дитини перебування у кризових життєвих обставинах часто супроводжується переживанням страху, тривожності, емоційної нестабільності, почуття беззахисності та соціальної невизначеності, що негативно впливає на її психоемоційний стан, поведінку та процес соціалізації [43, с. 119].

Особливістю кризових життєвих обставин у дитячому середовищі є підвищена вразливість дитини до негативних впливів соціального оточення. На відміну від дорослої особи, дитина часто не володіє достатнім рівнем життєвого досвіду, психологічної стійкості та соціальних ресурсів для самостійного подолання кризових ситуацій. У зв'язку з цим навіть короткотривалий вплив несприятливих чинників може негативно позначатися на її емоційному стані, поведінці, навчальній діяльності та міжособистісних взаєминах [36, с. 72].

Кризові життєві обставини характеризуються також високим рівнем ризику виникнення вторинних проблем, зокрема соціальної дезадаптації, девіантної поведінки, емоційного виснаження, втрати мотивації до навчання, формування почуття соціальної ізоляції та невпевненості у власних можливостях. Тривале перебування дитини у кризовому середовищі може спричинити порушення процесу її особистісного становлення та ускладнювати інтеграцію у соціум.

Важливо враховувати, що кризові життєві обставини у дитячому середовищі мають не лише індивідуальний, а й соціальний характер. Значна частина проблем дитини зумовлена дисфункцією сім'ї, несприятливим мікросоціальним оточенням, соціальною незахищеністю або недостатньою ефективністю механізмів соціальної підтримки. Саме тому подолання наслідків кризових обставин потребує комплексної міжвідомчої взаємодії закладів освіти, соціальних служб, органів опіки та піклування, медичних установ, правоохоронних органів та громадських організацій.

У сучасній соціально-педагогічній теорії діти, які перебувають у кризових життєвих обставинах, часто розглядаються як категорія дітей «групи ризику». При цьому *ризик* (фр. *resgue* – небезпека) трактується як ймовірність виникнення негативних наслідків для фізичного, психічного та соціального розвитку дитини під впливом несприятливих чинників середовища [7, с. 74]. Натомість термін «групи ризику» у психолого-педагогічній та соціально-педагогічній літературі використовується для позначення категорій дітей, які внаслідок впливу несприятливих соціальних, психологічних, педагогічних або біологічних чинників мають підвищену ймовірність виникнення труднощів у процесі розвитку, соціалізації та адаптації. До таких *чинників* можуть належати *сімейне неблагополуччя, насильство, соціальна ізоляція, бідність, бездоглядність, девіантне оточення, психотравматичний досвід*, а також *інші обставини*, що негативно впливають на життєдіяльність дитини [23, с. 16].

Узагальнення наукових підходів дає змогу детально окреслити основні категорії дітей «групи ризику» та охарактеризувати чинники, що зумовлюють їхню соціальну вразливість (див. Таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Категорії дітей «групи ризику» та чинники їх соціальної вразливості

Категорії дітей «групи ризику»	Характеристика чинників ризику
<i>Діти із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах</i>	Сімейне неблагополуччя, конфлікти, неналежне виконання батьківських обов'язків
<i>Діти, які постраждали від насильства</i>	Фізичне, психологічне, сексуальне або економічне насильство, жорстоке поводження

Категорії дітей «групи ризику»	Характеристика чинників ризику
<i>Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування</i>	Втрата сімейного середовища, емоційна депривація, труднощі адаптації
<i>Діти з числа внутрішньо переміщених осіб</i>	Вимушене переселення, порушення соціальних зв'язків, психотравматичний досвід
<i>Діти з інвалідністю або тяжкими захворюваннями</i>	Обмеження життєдіяльності, труднощі соціальної інтеграції
<i>Діти з девіантною поведінкою</i>	Порушення соціальних норм, схильність до асоціальної поведінки
<i>Діти, схильні до правопорушень</i>	Негативний вплив соціального оточення, недостатній соціальний контроль
<i>Діти, які зазнають булінгу або соціальної ізоляції</i>	Психоемоційна вразливість, труднощі комунікації та взаємодії
<i>Безпритульні та бездоглядні діти</i>	Відсутність належного догляду, загроза соціальної дезадаптації
<i>Діти із залежних або дисфункційних сімей</i>	Алкогольна чи наркотична залежність батьків, нестабільне сімейне середовище

Джерело: складено самостійно на підставі аналізу наукових джерел

У контексті сучасних соціально-педагогічних підходів діти, які перебувають у кризових життєвих обставинах, розглядаються як одна з найбільш уразливих категорій дітей «групи ризику», що потребує комплексної підтримки, соціального захисту та створення сприятливих умов для успішної соціалізації й особистісного розвитку. Соціально-педагогічна підтримка дітей «групи ризику» передбачає раннє виявлення кризових проявів, своєчасне оцінювання потреб дитини, створення безпечного та підтримувального середовища, а також забезпечення умов для її повноцінного фізичного, психоемоційного й соціального розвитку. Важливого значення при цьому набувають профілактична робота, міжвідомча взаємодія та індивідуалізація соціально-педагогічної допомоги відповідно до потреб і життєвої ситуації дитини [23, с. 31].

Необхідно зауважити, що кризові життєві обставини не слід розглядати виключно як сукупність негативних чинників. У сучасному соціально-педагогічному дискурсі дедалі більшого значення набуває ресурсний підхід, відповідно до якого підтримка дитини спрямовується не лише на подолання наслідків кризи, а й на виявлення та розвиток її внутрішніх ресурсів, адаптаційного потенціалу та життєстійкості. За умови своєчасної соціально-

педагогічної підтримки кризова ситуація може стати чинником активізації особистісного розвитку та формування позитивного соціального досвіду.

Таким чином, кризові життєві обставини у дитячому середовищі є складним соціально-педагогічним явищем, яке характеризується негативним впливом несприятливих чинників на розвиток, соціалізацію та психологічне благополуччя дитини. Їх подолання потребує системної соціально-педагогічної підтримки, міжвідомчої взаємодії та реалізації комплексних заходів, спрямованих на захист прав дитини, відновлення її соціального функціонування та забезпечення умов для гармонійного розвитку.

1.2. Соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах як напрям професійної діяльності

Зростання кількості дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, актуалізує потребу в розвитку ефективної системи соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на забезпечення належних умов для їхнього розвитку, соціалізації та захисту прав. У сучасних умовах *соціально-педагогічна підтримка* розглядається як один із важливих напрямів професійної діяльності фахівців соціальної сфери, що поєднує профілактичну, діагностичну, консультативну, корекційно-розвивальну та координаційну роботу.

У науковій літературі соціально-педагогічна підтримка трактується як цілеспрямований процес створення сприятливих соціальних, педагогічних та психологічних умов для розвитку особистості, подолання труднощів соціалізації та активізації внутрішніх ресурсів дитини. Її зміст полягає не лише у наданні допомоги дитині у складній життєвій ситуації, а й у забезпеченні умов для відновлення соціальної активності, формування життєстійкості та розвитку здатності до самостійного розв'язання життєвих проблем [45].

Енциклопедія для фахівців із соціальної сфери визначає соціально-педагогічну підтримку як процес надання допомоги особистості у ході її соціалізації з метою виявлення, розкриття та розвитку її потенційних можливостей. Соціально-педагогічна підтримка спрямована на створення умов

для подолання труднощів інтелектуального, морального, емоційно-вольового та психологічного розвитку, виявлення інтересів і потреб особистості, а також визначення шляхів розв'язання життєвих проблем, що сприяє досягненню позитивних результатів у різних сферах життєдіяльності.

Реалізація соціально-педагогічної підтримки здійснюється із застосуванням комплексу педагогічних методів, серед яких переконання, навіювання, вправління, стимулювання, позитивне і негативне підкріплення, створення ситуації успіху, змагання та інші методи педагогічного впливу, спрямовані на розвиток особистості та активізацію її внутрішніх ресурсів [7, с. 161].

Зазначимо, що специфіка соціально-педагогічної підтримки визначається її соціальним характером, тобто тісним зв'язком із життєдіяльністю особистості, соціокультурними умовами її розвитку, системою міжособистісних взаємин та особливостями функціонування у певному соціальному середовищі. Соціально-педагогічна підтримка спрямована на покращення соціального становища особистості, оптимізацію умов її життєдіяльності та створення передумов для повноцінного розвитку й успішної соціалізації.

Водночас, як уже згадувалося, провідним компонентом соціально-педагогічної підтримки дітей є її педагогічна складова, що пов'язана з процесами виховання, навчання та розвитку дитини, формуванням соціально значущих якостей особистості, а також створенням сприятливих умов для її соціалізації та інтеграції у суспільство [42, с. 9].

Аналіз законодавства та наукової літератури дає підстави стверджувати, що соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах ґрунтується на *принципах гуманізму, дитиноцентризму, поваги до гідності дитини, індивідуального підходу, конфіденційності, міжвідомчої взаємодії та забезпечення найкращих інтересів дитини*. Реалізація цих принципів передбачає визнання дитини активним суб'єктом соціально-педагогічного процесу, врахування її потреб, вікових та індивідуальних особливостей, а також створення безпечного й підтримувального середовища.

Особливістю соціально-педагогічної підтримки є її комплексний характер. У більшості випадків кризові життєві обставини супроводжуються поєднанням психологічних, соціальних, педагогічних, правових та матеріально-побутових проблем, що потребують системного підходу до організації допомоги. У зв'язку з цим діяльність фахівця соціальної сфери спрямовується не лише на роботу з дитиною, а й на взаємодію з її сім'єю, найближчим соціальним оточенням, закладами освіти, соціальними службами, медичними установами та іншими суб'єктами соціальної підтримки [19].

На сучасному етапі суспільного розвитку пріоритетними категоріями у системі соціально-педагогічної підтримки є діти та сім'ї, які перебувають у кризових життєвих обставинах і потребують комплексної соціальної, психологічної та педагогічної допомоги. До таких категорій належать:

- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти, які зазнали насильства, жорстокого поводження або нехтування потребами;
- діти із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- діти з інвалідністю та їхні сім'ї;
- діти, які пережили психотравматичний досвід, пов'язаний із воєнними діями, вимушеним переселенням, втратою близьких осіб або іншими кризовими подіями;
- діти з числа внутрішньо переміщених осіб;
- діти та підлітки, схильні до девіантної, делінквентної поведінки або різних видів залежностей;
- діти, які перебувають у конфлікті із законом;
- випускники інтернатних закладів та особи, які потребують підтримки у процесі соціальної адаптації;
- діти, які зазнають булінгу, соціальної ізоляції або труднощів у процесі соціалізації;
- прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, патронатні сім'ї та сім'ї опікунів;

- *інші категорії дітей і сімей групи соціального ризику* [42, с. 12].

Слід окремо зазначити, що особливої актуальності у сучасних умовах набуває соціально-педагогічна підтримка дітей, які постраждали внаслідок війни та вимушеного переселення, оскільки саме ця категорія характеризується підвищеним рівнем психоемоційної вразливості, труднощами адаптації та потребує комплексного міжвідомчого супроводу.

Організація ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, передбачає:

- чітке визначення категорій дітей, які потребують підтримки, урахування їхніх вікових, психологічних та соціальних особливостей, а також конкретизацію мети і завдань соціально-педагогічної роботи;
- створення безпечного та підтримувального середовища, спрямованого на забезпечення захисту прав дитини, подолання наслідків кризових ситуацій та формування умов для її повноцінного розвитку і соціалізації;
- формування гуманістичного ставлення до дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, розвиток емпатії, соціальної відповідальності, толерантності та готовності до надання підтримки;
- сприяння розвитку соціального досвіду дитини, формуванню навичок конструктивної взаємодії, емоційної саморегуляції, безпечної поведінки та адаптації до змінних умов соціального середовища;
- залучення дітей до різних видів соціально значущої, творчої, освітньої та комунікативної діяльності з метою активізації їхніх внутрішніх ресурсів та підвищення рівня соціальної активності;
- використання індивідуалізованого та творчого підходу до вибору форм, методів і технологій соціально-педагогічної підтримки відповідно до потреб, можливостей та життєвої ситуації дитини;
- забезпечення міжвідомчої взаємодії закладів освіти, соціальних служб, медичних установ, органів опіки та піклування, громадських і благодійних організацій у процесі надання комплексної допомоги дитині та її сім'ї [42, с. 13].

У системі соціально-педагогічної роботи з дітьми, які перебувають у кризових життєвих обставинах, застосовуються різні *види підтримки*, що відрізняються за змістом, спрямованістю та особливостями реалізації (див. Табл. 1.3)

Таблиця 1.3

Види соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах

Вид підтримки	Характеристика
<i>Соціальна підтримка</i>	Спрямована на забезпечення соціального захисту дитини, задоволення базових потреб, надання соціальних послуг та допомоги
<i>Психологічна підтримка</i>	Передбачає стабілізацію психоемоційного стану дитини, подолання тривожності, страхів, наслідків психотравматичного досвіду
<i>Педагогічна підтримка</i>	Орієнтована на створення сприятливих умов для навчання, виховання, розвитку та успішної соціалізації дитини
<i>Правова підтримка</i>	Забезпечує захист прав та законних інтересів дитини, правове консультування та представництво
<i>Консультативна підтримка</i>	Полягає у наданні рекомендацій, інформаційної допомоги дитині та її сім'ї щодо подолання кризових ситуацій
<i>Профілактична підтримка</i>	Спрямована на попередження негативних явищ, девіантної поведінки, насильства, булінгу та соціальної дезадаптації
<i>Корекційно-розвивальна підтримка</i>	Передбачає розвиток соціальних навичок, корекцію поведінкових та емоційних порушень
<i>Реабілітаційна підтримка</i>	Спрямована на відновлення психоемоційного, соціального та фізичного благополуччя дитини після кризових ситуацій
<i>Соціально-комунікативна підтримка</i>	Сприяє розвитку навичок спілкування, налагодженню міжособистісних взаємин та інтеграції у соціальне середовище
<i>Міжвідомча підтримка</i>	Реалізується через взаємодію закладів освіти, соціальних служб, медичних установ, правоохоронних органів та громадських організацій

Джерело: складено самостійно на підставі аналізу наукових джерел і методичної літератури

У структурі професійної діяльності важливе місце посідає *раннє виявлення* дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах. Своєчасна *діагностика проблем та оцінювання потреб* дитини дають змогу запобігти поглибленню кризової ситуації, мінімізувати негативні наслідки та визначити оптимальні шляхи підтримки. З цією метою використовуються спостереження, бесіди, аналіз

документації, консультативна робота, взаємодія з батьками та міждисциплінарними командами.

Важливим *напрямом* соціально-педагогічної підтримки є *профілактична діяльність*, спрямована на попередження соціального неблагополуччя, насильства, бездоглядності, булінгу, девіантної поведінки та інших негативних явищ у дитячому середовищі. Профілактична робота передбачає формування у дітей навичок безпечної поведінки, розвитку комунікативної культури, емоційної стійкості, здатності до конструктивного розв'язання конфліктів та адаптації до змінних умов соціального середовища.

Одним із основних завдань соціально-педагогічної підтримки є *створення умов для успішної соціалізації* дитини. У цьому контексті важливого значення набуває розвиток соціальної компетентності, формування позитивної самооцінки, підтримка міжособистісних зв'язків та інтеграція дитини у соціальне середовище [22]. Особливої уваги потребують діти, які пережили психотравматичний досвід, пов'язаний із війною, вимушеним переселенням, насильством чи втратою близьких осіб.

Соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах реалізується через різні *форми професійної діяльності*: індивідуальну роботу, консультування, соціальний супровід, групові заняття, тренінги, корекційно-розвивальні програми, профілактичні заходи, соціальне посередництво та представництво інтересів дитини. Вибір форм і методів роботи залежить від характеру кризової ситуації, індивідуальних потреб дитини, її віку, рівня соціальної адаптації та ресурсів найближчого оточення.

У сучасних умовах важливого значення набуває *міжвідомчий* підхід до організації соціально-педагогічної підтримки дітей. Ефективність допомоги значною мірою залежить від узгодженої взаємодії закладів освіти, соціальних служб, органів опіки та піклування, медичних установ, правоохоронних органів, громадських і благодійних організацій. Такий підхід забезпечує комплексне реагування на потреби дитини та сприяє підвищенню результативності соціально-педагогічної роботи.

Отже, соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах є важливим напрямом професійної діяльності фахівців соціальної сфери, спрямованим на захист прав дитини, подолання наслідків кризових ситуацій, створення умов для її гармонійного розвитку та успішної соціалізації. Її ефективність визначається комплексністю підходу, своєчасністю реагування, міжвідомчою взаємодією та орієнтацією на потреби й ресурси дитини.

1.3. Нормативно-правові засади соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах

Соціально-педагогічна підтримка дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, ґрунтується на системі міжнародних та національних нормативно-правових актів, що визначають правові засади захисту прав дітей, механізми надання соціальних послуг, особливості міжвідомчої взаємодії та повноваження суб'єктів соціально-педагогічної діяльності. Нормативно-правове забезпечення у цій сфері має комплексний характер і охоплює конституційні, сімейно-правові, освітні, соціально-захисні та адміністративно-правові механізми регулювання.

Базовим нормативно-правовим актом у сфері захисту прав дитини є *Конституція України (1996)*, яка закріплює принцип пріоритетності людини, її життя, здоров'я, честі та гідності як найвищої соціальної цінності держави. Відповідно до *статті 52 Конституції України*, діти є рівними у своїх правах незалежно від походження, а будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом [13]. Це повністю відповідає положенням *Конвенції про права дитини*, ратифікованої Постановою Верховної Ради України № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 р. У статтях 32, 34, 36 Конвенції встановлена пряма заборона економічної, сексуальної та інших видів експлуатації дитини [12]. У цілому, можемо зазначити, що конституційні положення формують фундаментальні засади державної політики у сфері охорони дитинства та соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Важливе значення у системі нормативно-правового забезпечення має уже згадувана *Конвенція ООН про права дитини (1989)*. Конвенція закріплює право дитини на життя, розвиток, освіту, соціальний захист, безпечне середовище та захист від усіх форм насильства, жорстокого поводження й експлуатації. Особливого значення для організації соціально-педагогічної підтримки набуває принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, який повинен бути визначальним під час прийняття будь-яких рішень щодо дітей [12].

Системоутворюючим нормативно-правовим актом у сфері соціального захисту дітей є *Закон України «Про охорону дитинства» (2001)*, який визначає охорону дитинства стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави. Закон гарантує право дитини на достатній життєвий рівень, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та захист від усіх форм насильства. Окрему увагу приділено дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, а також дітям, постраждалим внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [32]. Зокрема, *Закон України «Про охорону дитинства»* містить розгорнуте визначення поняття «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах». Під цим поняттям розуміється «дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини» [32].

Правові механізми надання соціальної підтримки визначаються *Законом України «Про соціальні послуги» (2019)*. У Законі закріплено поняття *складних життєвих обставин*, визначено основні принципи надання соціальних послуг,

категорії отримувачів соціальної підтримки та повноваження суб'єктів, які здійснюють соціальну роботу. Закон орієнтує систему соціальних послуг на раннє виявлення осіб і сімей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, оцінювання їхніх потреб, забезпечення доступності послуг та міжвідомчу координацію діяльності [33].

Суттєве значення у контексті соціально-педагогічної підтримки дітей має *Закон України «Про освіту»*, який закріплює право кожної дитини на доступну та безпечну освіту, недопущення дискримінації, забезпечення інклюзивного освітнього середовища та захист учасників освітнього процесу від булінгу, насильства й жорстокого поводження. Відповідно до законодавства, заклади освіти виступають важливими суб'єктами раннього виявлення дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, а також здійснюють соціально-педагогічний супровід таких дітей [31].

Вагоме місце у системі нормативно-правового забезпечення соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах посідає *Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)*, який визначає правові та організаційні засади здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, її основні напрями, принципи та суб'єктів. Закон спрямований на створення соціальних умов для повноцінного розвитку дітей і молоді, захист їхніх прав та інтересів, а також попередження негативних явищ у дитячому середовищі. Особливого значення у контексті досліджуваної проблематики набувають положення щодо раннього виявлення дітей і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснення оцінювання їхніх потреб, організації соціального супроводу, соціально-педагогічної допомоги та міжвідомчої взаємодії суб'єктів соціальної роботи. Закон також акцентує увагу на необхідності координації діяльності закладів освіти, соціальних служб, органів місцевого самоврядування, служб у справах дітей, правоохоронних органів, громадських та благодійних організацій з метою забезпечення комплексної підтримки дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах [35].

Важливим елементом нормативно-правового регулювання є *Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017)*, який визначає організаційно-правові засади попередження домашнього насильства, механізми захисту постраждалих осіб та порядок взаємодії суб'єктів у сфері протидії насильству. У межах цього закону значна роль відводиться закладам освіти, службам у справах дітей, центрам соціальних служб, органам опіки та піклування, а також фахівцям соціальної сфери, які здійснюють виявлення фактів насильства та організацію підтримки дітей [28].

Нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічної підтримки дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, конкретизується у системі підзаконних нормативно-правових актів, державних стандартів соціальних послуг та міжвідомчих механізмів взаємодії, що регламентують порядок надання допомоги, координацію діяльності уповноважених суб'єктів і реалізацію державної політики у сфері захисту прав дитини. Особливого значення у цьому контексті набувають *Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах (2016)* [29] та *Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання (2016)* [30], що визначають зміст, принципи, порядок і критерії надання відповідних соціальних послуг.

Важливу роль у нормативному регулюванні досліджуваної сфери відіграють постанови Кабінету Міністрів України, зокрема *«Деякі питання організації надання соціальних послуг» (2020)*, *«Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми» (2025)*, *«Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дітьми» (2025)*, *«Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною» (2021)*, *«Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» (2020)* та інші. Водночас важливим елементом міжвідомчої координації є *Порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі*, що визначає

алгоритми взаємодії органів державної влади, закладів освіти, соціальних служб, правоохоронних органів та інших суб'єктів у процесі виявлення, реагування та організації комплексної допомоги дітям, які постраждали від насильства або перебувають у кризових життєвих обставинах.

Окремого правового регулювання потребує питання підтримки дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. У сучасних умовах українське законодавство активно адаптується до нових суспільних викликів, пов'язаних із захистом внутрішньо переміщених осіб, дітей, які пережили травматичний досвід війни, втрату житла, вимушене переселення або розлуку з сім'єю. У цьому контексті важливе значення мають *Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»* (2014), державні цільові програми підтримки дітей та сімей (*Національна програма «Шлях батьківства», Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, Оздоровлення за кошти держбюджету дітей, які потребують особливої соціальної уваги і т.п.*) [40], а також міжнародні гуманітарні стандарти захисту дітей в умовах збройного конфлікту, наприклад *Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах*, ратифікований Україною у 2004 році [46, с.227].

Слід зазначити, що нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічної підтримки дітей має міжгалузевий характер, оскільки поєднує норми конституційного, адміністративного, сімейного, трудового, освітнього та соціального права. Такий підхід забезпечує комплексне регулювання механізмів захисту прав дитини та створює правові передумови для реалізації міжвідомчої взаємодії у процесі надання допомоги дітям, які перебувають у кризових життєвих обставинах.

Водночас аналіз сучасного законодавства дає підстави констатувати наявність окремих проблем у сфері правового забезпечення соціально-педагогічної підтримки дітей. До них належать недостатня узгодженість міжвідомчих механізмів взаємодії, дублювання повноважень окремих суб'єктів, нерівномірний рівень доступності соціальних послуг у територіальних громадах,

а також необхідність подальшого вдосконалення механізмів захисту дітей, які постраждали внаслідок війни [16].

Таким чином, нормативно-правові засади соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах формують цілісну систему правових механізмів, спрямованих на забезпечення найкращих інтересів дитини, захист її прав, створення безпечного середовища та організацію комплексної підтримки. Ефективність реалізації цих засад значною мірою залежить від узгодженості діяльності суб'єктів соціальної сфери, рівня міжвідомчої взаємодії та здатності держави оперативно реагувати на сучасні соціальні виклики.

Висновки до першого розділу

У результаті теоретичного аналізу встановлено, що кризові життєві обставини у дитячому середовищі є складним соціально-педагогічним явищем, яке характеризується негативним впливом несприятливих соціальних, психологічних, педагогічних, економічних і правових чинників на розвиток, соціалізацію та психоемоційне благополуччя дитини. З'ясовано, що поняття «кризові життєві обставини» тісно пов'язане із категорією «складні життєві обставини», закріпленою у законодавстві України.

Встановлено, що діти, які перебувають у кризових життєвих обставинах, належать до найбільш уразливих категорій дітей «групи ризику», оскільки характеризуються підвищеною соціальною вразливістю, труднощами адаптації та потребують комплексної підтримки. Особливої актуальності у сучасних умовах набуває проблема підтримки дітей, які постраждали внаслідок війни, вимушеного переселення, насильства, сімейного неблагополуччя та інших кризових ситуацій.

Доведено, що соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах є важливим напрямом професійної діяльності фахівців соціальної сфери, спрямованим на захист прав дитини, подолання наслідків кризових ситуацій, створення безпечного середовища та забезпечення умов для повноцінного розвитку й успішної соціалізації. Її ефективність визначається

комплексністю підходу, своєчасністю виявлення проблем, індивідуалізацією допомоги та міжвідомчою взаємодією.

Водночас встановлено, що нормативно-правові засади соціально-педагогічної підтримки дітей формують цілісну систему міжнародних і національних нормативно-правових актів, які регламентують механізми захисту прав дитини, порядок надання соціальних послуг та діяльність суб'єктів соціальної роботи у сфері підтримки дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах.

РОЗДІЛ II. ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

2.1. Соціально-педагогічна діагностика та оцінювання потреб дітей у кризових життєвих обставинах

У сучасних умовах суспільних трансформацій, воєнних викликів, соціально-економічної нестабільності та зростання кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, актуалізується проблема забезпечення своєчасної та комплексної підтримки дітей, які зазнають негативного впливу кризових чинників. Ефективність соціально-педагогічної підтримки значною мірою залежить від своєчасного виявлення проблем дитини, комплексного аналізу її життєвої ситуації, визначення індивідуальних потреб і наявних ресурсів соціального середовища. У цьому контексті соціально-педагогічна діагностика виступає важливою складовою професійної діяльності соціального педагога та необхідною передумовою обґрунтованого планування подальшої соціально-педагогічної роботи.

У науковому дискурсі *соціально-педагогічна діагностика* розглядається як системний процес збору, аналізу та інтерпретації інформації про особистість дитини, особливості її соціалізації, умови життєдіяльності, характер взаємодії із соціальним оточенням, а також фактори ризику й захисні чинники, що впливають на її розвиток. Соціально-педагогічна діагностика забезпечує виявлення причин виникнення труднощів, визначення ступеня соціальної дезадаптації дитини та прогнозування можливих наслідків кризової ситуації для її подальшого особистісного розвитку [41, с. 13]. На основі узагальнення отриманих даних здійснюється встановлення соціально-педагогічного діагнозу, визначення актуальних потреб дитини, прогнозування подальшого розвитку ситуації та проєктування відповідних заходів соціально-педагогічної підтримки.

Предметом соціально-педагогічної діагностики у межах досліджуваної проблематики виступають особливості життєвої ситуації дитини, характер її взаємодії із соціальним середовищем, поведінкові прояви, емоційний стан, умови

сімейного виховання, рівень соціальної адаптації, а також наявні ресурси дитини та сім'ї щодо подолання кризових обставин [41, с. 14]. У зв'язку з цим діагностична діяльність спрямовується не лише на виявлення проблем і факторів ризику, а й на визначення потенційних можливостей соціального середовища, які можуть бути використані у процесі підтримки та соціального супроводу дитини.

Соціально-педагогічна діагностика має комплексний і міждисциплінарний характер, оскільки поєднує педагогічний, психологічний і соціальний підходи до вивчення життєвої ситуації дитини. За своїм змістом і очікуваними результатами вона є педагогічною, оскільки орієнтована на створення умов для повноцінного розвитку, соціалізації та захисту прав дитини. Водночас за методикою проведення соціально-педагогічна діагностика значною мірою спирається на психологічні методи дослідження, що забезпечує глибше розуміння індивідуальних особливостей дитини, її переживань, поведінкових реакцій та механізмів адаптації до кризових життєвих обставин [4].

Кризові життєві обставини характеризуються сукупністю несприятливих соціальних, психологічних, економічних або сімейних чинників, які порушують нормальні умови життєдіяльності дитини та негативно впливають на її психоемоційний стан, поведінку, навчальну діяльність і процес соціалізації. До таких обставин належать сімейне неблагополуччя, домашнє насильство, жорстоке поводження, втрата близьких осіб, вимушене переміщення, бідність, соціальна ізоляція, булінг, бездоглядність, залежності членів сім'ї та інші фактори, що створюють загрозу повноцінному розвитку дитини. У зв'язку з цим соціально-педагогічна діагностика повинна ґрунтуватися на *принципах* комплексності, міждисциплінарності, дитиноцентризму та орієнтації на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Основною *метою* соціально-педагогічної діагностики є комплексне оцінювання життєвої ситуації дитини, виявлення її актуальних потреб, визначення рівня соціальної адаптації та наявних ризиків, а також окреслення ресурсів, необхідних для забезпечення ефективної підтримки. Результати діагностики становлять підґрунтя для розроблення індивідуального плану

соціально-педагогічної допомоги, організації соціального супроводу та координації міжвідомчої взаємодії [15, с. 23].

У процесі соціально-педагогічної діагностики доцільно дотримуватися таких *принципів*: гуманістичної спрямованості та поваги до гідності дитини; конфіденційності та етичності професійної діяльності; системності та комплексності оцінювання; індивідуалізації підходів до дитини; об'єктивності та достовірності отриманої інформації; міжвідомчої взаємодії; пріоритетності найкращих інтересів дитини [44, с. 87].

Соціально-педагогічна діагностика передбачає дослідження різних аспектів життєдіяльності дитини, серед яких: психоемоційний стан; особливості поведінки; рівень соціальної адаптації; характер сімейних взаємин; умови виховання та проживання; освітнє середовище; система соціальних зв'язків; наявність факторів ризику та захисних ресурсів [44, с. 98].

Одним із основних компонентів діагностичного процесу є *оцінювання потреб дитини*. У сучасній соціально-педагогічній практиці *потреби* розглядаються як сукупність умов, ресурсів і соціальних послуг, необхідних для забезпечення безпечного розвитку, соціального благополуччя та повноцінного функціонування дитини. Водночас оцінювання потреб охоплює не лише індивідуальні особливості дитини, а й потенціал сім'ї та можливості соціального середовища щодо задоволення цих потреб.

Оцінювання потреб дітей у кризових життєвих обставинах передбачає: визначення рівня задоволення базових потреб дитини;

- виявлення загроз для життя, здоров'я та безпеки;
- оцінювання психоемоційного стану;
- аналіз освітніх і соціальних потреб;
- визначення потреб у соціальних, психологічних, медичних і правових послугах;
- оцінювання рівня соціальної підтримки та ресурсного потенціалу сім'ї [24].

Зазначимо також, що у практиці соціально-педагогічної діяльності застосовується комплекс *методів діагностики*, що забезпечують отримання всебічної інформації про життєву ситуацію дитини. До *основних* методів належать *спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, аналіз документів, соціометрія, метод експертних оцінок, кейс-аналіз та вивчення продуктів діяльності дитини* [41].

Метод спостереження дає змогу виявити особливості поведінки дитини, характер її взаємодії з однолітками та дорослими, емоційні реакції, рівень соціальної активності та адаптації. Особливо важливим є застосування цього методу у природному соціальному середовищі дитини, зокрема в закладі освіти.

Бесіда та інтерв'ю забезпечують можливість встановлення довірливого контакту з дитиною, уточнення обставин її життєвої ситуації, виявлення переживань, страхів, труднощів і потреб. Ефективність зазначених методів значною мірою залежить від професійної компетентності соціального педагога, дотримання етичних норм та створення психологічно безпечної атмосфери комунікації.

Анкетування та тестування використовуються для оцінювання рівня тривожності, самооцінки, соціальної адаптації, міжособистісних взаємин, емоційної стійкості та інших характеристик особистісного розвитку дитини. Водночас застосування психодіагностичних методик потребує врахування вікових особливостей дітей та недопущення їх повторної травматизації.

Метод аналізу документів передбачає вивчення офіційної, медичної, психолого-педагогічної та соціальної документації, що містить інформацію про життєву ситуацію дитини, особливості її розвитку та умови соціалізації. У практиці соціально-педагогічної роботи аналізуються характеристики із закладу освіти, акти оцінювання потреб, висновки фахівців інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), медичні довідки, матеріали служб у справах дітей, результати попереднього соціального супроводу тощо. Використання цього методу дає змогу отримати об'єктивні відомості про дитину, простежити динаміку змін у її

поведінці та розвитку, а також виявити фактори ризику, що впливають на формування кризової життєвої ситуації.

Соціометрія використовується для дослідження міжособистісних взаємин дитини у колективі та визначення її соціального статусу серед однолітків. Застосування цього методу дозволяє виявити особливості комунікативної взаємодії, рівень прийняття дитини групою, наявність конфліктів, ізоляції або проявів булінгу. Особливого значення соціометрія набуває у процесі діагностики дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, оскільки труднощі соціальної адаптації часто супроводжуються порушенням міжособистісних зв'язків та зниженням рівня соціальної підтримки. Отримані результати сприяють визначенню напрямів подальшої соціально-педагогічної роботи щодо покращення соціально-психологічного клімату в колективі та розвитку навичок конструктивної взаємодії.

Метод експертних оцінок полягає у залученні фахівців різного профілю до комплексного оцінювання життєвої ситуації дитини та визначення її потреб. До експертного оцінювання можуть бути залучені соціальні педагоги, психологи, класні керівники, медичні працівники, представники соціальних служб, служби у справах дітей та інші суб'єкти міжвідомчої взаємодії. Використання цього методу забезпечує можливість отримання багатовимірної інформації про дитину, підвищує об'єктивність оцінювання та сприяє ухваленню більш ефективних рішень щодо організації підтримки й соціального супроводу.

Кейс-аналіз передбачає комплексне вивчення конкретної життєвої ситуації дитини з урахуванням сукупності соціальних, психологічних, педагогічних і сімейних чинників, що впливають на її розвиток. Цей метод дозволяє проаналізувати причини виникнення кризових обставин, визначити взаємозв'язок між окремими проблемами та оцінити потенційні ресурси для їх подолання. Використання кейс-аналізу сприяє формуванню цілісного бачення життєвої ситуації дитини та забезпечує обґрунтований добір форм і методів соціально-педагогічної підтримки.

Метод вивчення продуктів діяльності дитини ґрунтується на аналізі результатів її навчальної, творчої, ігрової чи комунікативної діяльності. До таких продуктів можуть належати письмові роботи, малюнки, творчі проекти, щоденники спостережень, вироби, публікації у соціальних мережах та інші матеріали, що відображають емоційний стан, переживання, інтереси та особливості соціальної адаптації дитини. Застосування цього методу дає можливість отримати додаткову інформацію про внутрішній світ дитини, виявити приховані емоційні труднощі, рівень тривожності чи соціального неблагополуччя, а також оцінити її творчий і особистісний потенціал [8;11;21;38].

Таблиця 2.1.

Методи соціально-педагогічної діагностики дітей у кризових життєвих обставинах

Метод соціально-педагогічної діагностики	Характеристика методу	Можливості застосування у роботі з дітьми у кризових життєвих обставинах
<i>Спостереження</i>	Цілеспрямоване вивчення поведінки, емоційних реакцій та особливостей взаємодії дитини у природному соціальному середовищі	Дає змогу виявити ознаки тривожності, соціальної ізоляції, конфліктності, труднощів адаптації та особливості взаємодії з однолітками й дорослими
<i>Бесіда та інтерв'ю</i>	Отримання інформації шляхом безпосереднього спілкування з дитиною, батьками або іншими значущими особами	Сприяє з'ясуванню життєвих обставин, переживань, потреб дитини, встановленню довірливого контакту та уточненню проблемної ситуації
<i>Анкетування</i>	Метод збору інформації за допомогою письмових запитань	Використовується для виявлення ставлення дитини до певних ситуацій, особливостей соціальної адаптації, міжособистісних взаємин та емоційного стану
<i>Тестування</i>	Застосування психодіагностичних методик для оцінювання психологічних і соціальних характеристик особистості	Дає можливість визначити рівень тривожності, самооцінки, емоційної стійкості, комунікативних навичок та особливостей поведінки
<i>Аналіз документів</i>	Вивчення офіційної, медичної, психолого-педагогічної та соціальної документації	Дозволяє отримати об'єктивну інформацію про умови життя дитини, особливості її розвитку, результати попередньої роботи та фактори ризику

Метод соціально-педагогічної діагностики	Характеристика методу	Можливості застосування у роботі з дітьми у кризових життєвих обставинах
<i>Соціометрія</i>	Дослідження міжособистісних взаємин у колективі та визначення соціального статусу дитини	Дає змогу виявити рівень прийняття дитини групою, наявність ізоляції, конфліктів або проявів булінгу
<i>Метод експертних оцінок</i>	Узагальнення професійних висновків фахівців щодо життєвої ситуації та потреб дитини	Забезпечує комплексне оцінювання проблем дитини та сприяє виробленню ефективних рішень щодо організації підтримки
<i>Кейс-аналіз</i>	Комплексне вивчення конкретної життєвої ситуації дитини	Сприяє визначенню причин кризових обставин, взаємозв'язку проблем та ресурсів для їх подолання
<i>Вивчення продуктів діяльності дитини</i>	Аналіз результатів навчальної, творчої та комунікативної діяльності дитини	Дозволяє виявити емоційний стан, інтереси, переживання, рівень соціальної адаптації та особистісний потенціал дитини

Джерело: складено самостійно на підставі аналізу наукових джерел

Важливим напрямом соціально-педагогічної діагностики є *виявлення факторів ризику та захисних чинників*. До *факторів ризику* належать насильство в сім'ї, конфліктне соціальне середовище, соціальна ізоляція, економічна нестабільність, девіантне оточення, емоційне неблагополуччя батьків та інші несприятливі обставини. Натомість *захисними чинниками* виступають позитивні соціальні зв'язки, підтримка з боку значущих дорослих, безпечне освітнє середовище, участь у громадській діяльності, сформовані навички життєстійкості та наявність соціальної підтримки [41].

Особливого значення в сучасних умовах набуває міжвідомчий підхід до оцінювання потреб дитини, що передбачає координацію діяльності закладів освіти, соціальних служб, психологів, медичних працівників, служб у справах дітей, правоохоронних органів та інших суб'єктів соціального захисту. Такий підхід забезпечує комплексне вивчення життєвої ситуації дитини, сприяє підвищенню ефективності підтримки та мінімізації ризиків дублювання або фрагментарності допомоги.

Результати соціально-педагогічної діагностики є основою для визначення індивідуальної траєкторії підтримки дитини, розроблення плану соціального

супроводу, добору адекватних форм і методів соціально-педагогічної роботи, а також здійснення моніторингу динаміки змін у життєвій ситуації дитини.

Отже, соціально-педагогічна діагностика та оцінювання потреб дітей у кризових життєвих обставинах становлять важливий напрям професійної діяльності соціального педагога, що забезпечує своєчасне виявлення проблем, комплексне оцінювання ризиків і ресурсів, обґрунтоване планування підтримки та створення умов для безпечного розвитку, соціальної адаптації й успішної інтеграції дитини у суспільство.

2.2. Форми і методи соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах

У відповідності до положень *Закону України «Про соціальні послуги»*, соціальна підтримка осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, передбачає комплекс заходів щодо профілактики, подолання або мінімізації негативних наслідків кризових ситуацій, а також сприяння соціальній адаптації та інтеграції особистості [33]. У контексті соціально-педагогічної діяльності така підтримка набуває дитиноцентрованого характеру та орієнтується на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Нагадаємо, що *соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах* розглядається як цілеспрямований процес професійної взаємодії соціального педагога з дитиною, її сім'єю та соціальним оточенням, спрямований на подолання соціальної дезадаптації, попередження негативних проявів поведінки, відновлення соціальних зв'язків і створення сприятливих умов для розвитку особистості [9]. Відповідно, ефективність такої підтримки значною мірою залежить від комплексності, системності та індивідуалізації форм і методів соціально-педагогічної роботи.

Соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах реалізується через різноманітні *форми* роботи, вибір яких визначається характером проблемної ситуації, віковими особливостями дитини, рівнем соціальної дезадаптації та ресурсами соціального середовища. До *основних форм*

соціально-педагогічної підтримки належать індивідуальна, групова, сімейна та громадоорієнтована форми роботи.

Індивідуальна форма соціально-педагогічної підтримки передбачає безпосередню взаємодію соціального педагога з дитиною з метою виявлення її потреб, надання емоційної підтримки, розвитку навичок саморегуляції, подолання кризових переживань та формування конструктивних моделей поведінки. Індивідуальна робота є особливо важливою у випадках переживання дитиною травматичних подій, домашнього насильства, втрати близьких осіб, вимушеного переміщення чи соціальної ізоляції. У межах індивідуальної підтримки застосовуються методи консультивання, мотиваційної бесіди, соціального супроводу, кризового втручання та педагогічної підтримки.

Групова форма роботи спрямована на розвиток комунікативних навичок, формування позитивного соціального досвіду, зниження рівня соціальної ізоляції та забезпечення емоційної підтримки через взаємодію з однолітками. У практиці соціально-педагогічної діяльності широко використовуються тренінгові заняття, групи взаємодітки, арттерапевтичні програми, профілактичні заняття та інтерактивні форми роботи [7, с. 185]. Групова діяльність сприяє розвитку навичок конструктивного спілкування, емоційної саморегуляції, ненасильницького вирішення конфліктів та формування життєстійкості дитини.

Важливим напрямом соціально-педагогічної підтримки є робота із сім'єю дитини, оскільки кризові життєві обставини часто пов'язані з порушенням сімейного функціонування, конфліктними взаєминами, соціальною дезадаптацією батьків або недостатнім виховним потенціалом сім'ї.

Соціально-педагогічна робота із сім'єю спрямована на покращення внутрішньосімейної взаємодії, підвищення батьківської компетентності, активізацію ресурсів сім'ї та формування безпечного середовища для розвитку дитини [7, с. 187]. У цьому контексті застосовуються сімейне консультивання, просвітницька робота, соціальний супровід, медіація та координація міжвідомчої допомоги.

Громадоорієнтована форма підтримки передбачає залучення ресурсів громади до створення безпечного та сприятливого соціального середовища для дітей. Важливе значення мають діяльність центрів життєстійкості, молодіжних просторів, громадських і благодійних організацій, а також реалізація соціально-профілактичних програм у закладах освіти та територіальних громадах. Такий підхід сприяє соціальній інтеграції дітей, розвитку соціальної активності та формуванню мережі підтримки на рівні громади [5].

Ефективність соціально-педагогічної підтримки значною мірою залежить від адекватного добору *методів роботи*. У практиці соціально-педагогічної діяльності застосовується комплекс методів, спрямованих на подолання кризових переживань, розвиток адаптаційних ресурсів дитини та формування позитивного соціального досвіду.

Одним із базових методів є *соціально-педагогічне консультування*, що передбачає надання дитині або її сім'ї інформаційної, емоційної та мотиваційної підтримки. Консультування сприяє усвідомленню проблемної ситуації, пошуку шляхів її подолання та формуванню здатності до самостійного прийняття рішень. Особливого значення цей метод набуває у роботі з дітьми, які пережили психотравмувальні події або перебувають у стані емоційної дезадаптації [25].

Широко застосовуються також *методи соціального супроводу та ведення випадку*, які передбачають комплексну та тривалу підтримку дитини і сім'ї шляхом координації діяльності різних суб'єктів соціальної роботи. Соціальний супровід спрямований на подолання складних життєвих обставин, відновлення соціального функціонування сім'ї та забезпечення доступу до необхідних соціальних послуг [29].

Важливе місце у системі соціально-педагогічної підтримки займають *інтерактивні методи роботи*, зокрема *тренінги, рольові ігри, мозкові штурми, дискусії, моделювання життєвих ситуацій та вправи на розвиток емоційного інтелекту*. Застосування інтерактивних методів сприяє активізації внутрішніх ресурсів дитини, формуванню навичок саморегуляції, розвитку комунікативної компетентності та підвищенню рівня соціальної адаптації [23].

У роботі з дітьми, які перебувають у кризових життєвих обставинах, значну ефективність демонструють *арттерапевтичні методи, зокрема ізотерапія, музикотерапія, казкотерапія, ігротерапія та елементи тілесно-орієнтованих практик*. Зазначені методи створюють безпечний простір для вираження емоцій, зниження рівня тривожності та подолання наслідків психотравмувальних переживань. Арттерапевтичні технології є особливо доцільними у роботі з дітьми молодшого та середнього шкільного віку, які мають труднощі з вербалізацією власних переживань [1].

Важливим напрямом соціально-педагогічної діяльності є *профілактична робота*, спрямована на попередження булінгу, насильства, соціальної дезадаптації, девіантної поведінки та інших негативних явищ. У межах профілактичної діяльності використовуються інформаційно-просвітницькі заходи, соціально-педагогічні тренінги, тематичні заняття, профілактичні кампанії та програми формування життєвих навичок [14].

Таблиця 2.2

Форми і методи соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах

Форми соціально-педагогічної підтримки	Методи соціально-педагогічної роботи	Характеристика та практичне спрямування
<i>Індивідуальна робота</i>	Консультування, мотиваційна бесіда, кризове втручання, соціальний супровід	Спрямована на виявлення потреб дитини, надання емоційної підтримки, подолання кризових переживань, формування навичок саморегуляції та адаптації
<i>Групова робота</i>	Тренінги, рольові ігри, дискусії, групи взаємопідтримки	Забезпечує розвиток комунікативних навичок, формування позитивного соціального досвіду, профілактику соціальної ізоляції та розвиток навичок конструктивної взаємодії
<i>Робота із сім'єю</i>	Сімейне консультування, медіація, просвітницька робота, ведення випадку	Спрямована на покращення сімейних взаємин, підвищення батьківської компетентності, активізацію ресурсів сім'ї та створення безпечного середовища для розвитку дитини
<i>Профілактична діяльність</i>	Інформаційно-просвітницькі заходи, тематичні заняття,	Орієнтована на попередження булінгу, насильства, девіантної поведінки, соціальної дезадаптації та формування безпечного освітнього середовища

Форми соціально-педагогічної підтримки	Методи соціально-педагогічної роботи	Характеристика та практичне спрямування
	соціально-педагогічні акції	
<i>Арттерапевтична підтримка</i>	Ізотерапія, казкотерапія, музикотерапія, ігротерапія	Сприяє емоційному розвантаженню, зниженню рівня тривожності, подоланню психотравматичних переживань та розвитку емоційної стійкості
<i>Громадоорієнтована підтримка</i>	Соціальні проєкти, волонтерські ініціативи, діяльність центрів життєстійкості	Забезпечує залучення ресурсів громади, розширення мережі соціальної підтримки та сприяє соціальній інтеграції дітей
<i>Міжвідомча підтримка</i>	Координація послуг, міждисциплінарні консультації, командна взаємодія	Передбачає узгоджену діяльність закладів освіти, соціальних служб, медичних установ, правоохоронних органів та інших суб'єктів соціального захисту
<i>Соціально-педагогічна реабілітація</i>	Корекційно-розвиткові заняття, терапевтичні вправи, програми життєстійкості	Спрямована на відновлення психоемоційного стану дитини, розвиток адаптаційних ресурсів та формування навичок подолання кризових ситуацій

Джерело: складено самостійно на підставі аналізу наукових джерел і нормативно-правових актів

Особливого значення в сучасних умовах набуває формування життєстійкості дітей як здатності ефективно адаптуватися до складних життєвих обставин, зберігати психоемоційну стабільність та відновлюватися після кризових подій. У зв'язку з цим соціально-педагогічна підтримка повинна бути спрямована не лише на подолання негативних наслідків кризової ситуації, а й на розвиток внутрішніх ресурсів дитини, підтримку позитивної самооцінки, формування соціальної компетентності та зміцнення підтримувального соціального середовища.

Отже, форми і методи соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах характеризуються комплексністю, міждисциплінарністю та дитиноцентрованою спрямованістю. Їх ефективність визначається здатністю забезпечувати комплексне реагування на потреби дитини, активізувати ресурси

сім'ї та громади, сприяти соціальній адаптації, психоемоційному відновленню й формуванню життєстійкості особистості.

2.3. Координація діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах

Ефективність соціально-педагогічної підтримки дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, значною мірою залежить від узгодженості діяльності різних суб'єктів соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, правоохоронної системи та громадського сектору. Комплексний характер проблем, з якими стикаються діти у кризових ситуаціях, зумовлює необхідність координації міжвідомчої взаємодії, що забезпечує цілісне реагування на потреби дитини, своєчасність надання допомоги та уникнення фрагментарності соціальної підтримки.

Міжвідомча взаємодія - це узгоджена діяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, служб у справах дітей, центрів соціальних служб, закладів освіти, охорони здоров'я, правоохоронних органів, а також громадських і благодійних організацій, спрямована на забезпечення комплексної підтримки дітей та сімей. Вона передбачає обмін інформацією, координацію професійних дій, спільне планування та реалізацію заходів для досягнення визначених цілей. Особливістю міжвідомчої взаємодії є інтеграція ресурсів і можливостей різних суб'єктів соціального захисту з метою створення належних умов для повноцінного життя дитини, її розвитку, виховання, соціалізації та захисту прав і найкращих інтересів [2, с. 6].

У сучасному науковому дискурсі *координація діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки* розглядається як цілеспрямований процес узгодження дій різних установ, організацій і фахівців, спрямований на забезпечення комплексного підходу до розв'язання проблем дитини та створення умов для її безпечного розвитку і соціальної інтеграції [39, с. 251]. Така взаємодія ґрунтується на *принципах* партнерства, міжвідомчої співпраці, дитиноцентризму, системності та пріоритетності найкращих інтересів дитини.

Необхідність координації діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки обумовлена тим, що кризові життєві обставини часто охоплюють одночасно соціальні, психологічні, педагогічні, правові та медичні проблеми. У зв'язку з цим жоден суб'єкт соціальної роботи не здатний самостійно забезпечити повноцінне подолання кризової ситуації без взаємодії з іншими інституціями та фахівцями. Відсутність узгодженості дій між суб'єктами підтримки може призводити до дублювання функцій, несвоєчасного реагування на потреби дитини, недостатньої ефективності допомоги та поглиблення соціальної дезадаптації [39, с. 251].

Нормативно-правовою основою координації діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей в Україні виступають *Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про соціальні послуги», «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про запобігання та протидію домашньому насильству»,* а також підзаконні нормативні акти, що регламентують порядок міжвідомчої взаємодії у сфері захисту прав дитини [2, с. 6].

Як зазначалося вище, основними суб'єктами соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах є: *заклади освіти; центри соціальних служб; служби у справах дітей; органи опіки та піклування; заклади охорони здоров'я; правоохоронні органи; інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ); громадські та благодійні організації; фахівці із соціальної роботи, соціальні педагоги, психологи та інші спеціалісти* [23].

Особливе місце у системі координації діяльності суб'єктів підтримки посідає *заклад освіти*, оскільки саме освітнє середовище є одним із найближчих до дитини соціальних інститутів. Соціальний педагог, практичний психолог, класний керівник та адміністрація закладу освіти здійснюють первинне виявлення дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, організують соціально-педагогічний супровід, взаємодіють із сім'єю та координують залучення інших суб'єктів допомоги. Відповідно до законодавства

заклади освіти зобов'язані забезпечувати безпечне освітнє середовище, попередження насильства та захист прав дитини [31].

Важливу роль у координації діяльності суб'єктів підтримки відіграють *центри соціальних служб та служби у справах дітей*, які забезпечують оцінювання потреб дитини, організацію соціального супроводу, координацію надання соціальних послуг і здійснення заходів щодо захисту прав та інтересів дітей. У межах професійної діяльності зазначені установи взаємодіють із закладами освіти, медичними установами, правоохоронними органами та іншими суб'єктами соціального захисту з метою комплексного реагування на випадки кризових ситуацій.

Заклади охорони здоров'я забезпечують медичне обстеження, лікування та психоемоційну підтримку дітей, які зазнали насильства, травматичних подій або перебувають у стані психоемоційної дезадаптації. *Правоохоронні органи* здійснюють реагування на випадки домашнього насильства, жорстокого поводження з дітьми, правопорушень щодо неповнолітніх та забезпечують реалізацію механізмів захисту прав дитини відповідно до чинного законодавства.

Особливого значення у сучасних умовах набуває участь *громадських та благодійних організацій* у системі соціально-педагогічної підтримки дітей. Їх діяльність спрямована на реалізацію соціальних проєктів, надання гуманітарної, психологічної та правової допомоги, організацію програм психосоціальної підтримки, формування життєстійкості та соціальної адаптації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій чи інших кризових обставин [17].

Таблиця 2.3

Координація діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах

Суб'єкти соціально-педагогічної підтримки	Основні функції	Напрями координації та взаємодії
<i>Заклади освіти</i>	Виявлення дітей у кризових життєвих обставинах, організація соціально-педагогічного	Взаємодія із соціальними службами, службами у справах дітей, батьками, психологами та правоохоронними органами

Суб'єкти соціально-педагогічної підтримки	Основні функції	Напрями координації та взаємодії
	супроводу, забезпечення безпечного освітнього середовища	
<i>Соціальний педагог та практичний психолог</i>	Діагностика потреб дитини, консультування, профілактична та корекційна робота	Координація підтримки дитини, участь у міждисциплінарній взаємодії, організація соціального супроводу
<i>Центри соціальних служб</i>	Оцінювання потреб сім'ї та дитини, соціальний супровід, надання соціальних послуг	Координація міжвідомчої допомоги, взаємодія із закладами освіти, охорони здоров'я та громадськими організаціями
<i>Служби у справах дітей</i>	Захист прав дитини, реагування на випадки насильства та неналежного виконання батьківських обов'язків	Організація міжвідомчої взаємодії, контроль дотримання прав дитини, координація заходів захисту
<i>Органи опіки та піклування</i>	Прийняття рішень щодо захисту прав та інтересів дитини	Взаємодія із соціальними службами, судами, правоохоронними органами та закладами освіти
<i>Заклади охорони здоров'я</i>	Медичне обстеження, лікування, психоемоційна підтримка дитини	Обмін інформацією із суб'єктами соціального захисту, участь у комплексному оцінюванні потреб дитини
<i>Правоохоронні органи</i>	Реагування на випадки насильства, правопорушень та загроз безпеці дитини	Співпраця із закладами освіти, соціальними службами та службами у справах дітей
<i>Інклюзивно-ресурсні центри</i>	Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини, надання рекомендацій щодо підтримки	Взаємодія із закладами освіти, батьками та фахівцями соціальної сфери
<i>Громадські та благодійні організації</i>	Реалізація соціальних програм, надання гуманітарної, психологічної та правової допомоги	Партнерська взаємодія з державними установами та територіальними громадами
<i>Територіальна громада</i>	Створення умов для соціальної підтримки дітей і сімей, розвиток мережі соціальних послуг	Координація діяльності суб'єктів підтримки, реалізація громадоорієнтованих програм та соціальних ініціатив

Джерело: складено самостійно на підставі аналізу наукових джерел і нормативно-правових актів

Однією з ефективних технологій координації діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки є *міждисциплінарний командний підхід*, який передбачає спільну участь фахівців різного профілю у процесі оцінювання

потреб дитини, планування та реалізації заходів підтримки. Такий підхід забезпечує комплексне бачення життєвої ситуації дитини, узгодженість професійних дій та підвищує ефективність соціального супроводу [18].

Важливим механізмом координації діяльності суб'єктів підтримки виступає *ведення випадку* як технологія організації комплексної допомоги дитині та сім'ї, що передбачає оцінювання потреб, планування індивідуальної траєкторії підтримки, координацію соціальних послуг та моніторинг результативності втручання [20, с. 6]. Застосування технології ведення випадку сприяє забезпеченню безперервності підтримки, підвищенню ефективності міжвідомчої взаємодії та мінімізації ризику повторного потрапляння дитини у кризову ситуацію.

Суттєвим аспектом координації діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки є *інформаційна взаємодія та обмін даними між установами* з дотриманням принципів конфіденційності та захисту персональних даних. Ефективна комунікація між фахівцями забезпечує оперативне реагування на потреби дитини, узгодження планів підтримки та підвищення результативності соціально-педагогічної роботи [17, с. 6].

Водночас практика координації діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей в Україні супроводжується низкою проблем, серед яких недостатній рівень міжвідомчої комунікації, дублювання функцій окремих установ, обмеженість ресурсного забезпечення, недостатня підготовка фахівців до командної взаємодії та фрагментарність надання соціальних послуг. У сучасних умовах актуальним залишається вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, розвиток громадоорієнтованих моделей підтримки та впровадження комплексних програм психосоціальної допомоги дітям і сім'ям.

Отже, координація діяльності суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах є необхідною умовою забезпечення комплексної, своєчасної та ефективної допомоги дитині. Узгоджена взаємодія закладів освіти, соціальних служб, медичних установ, правоохоронних органів та громадського сектору сприяє підвищенню якості соціального захисту дітей,

забезпеченню їх безпечного розвитку, соціальної адаптації та інтеграції у суспільство.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дослідження обґрунтовано, що соціально-педагогічна підтримка дітей, які перебувають у кризових життєвих обставинах, характеризується комплексним, системним і міждисциплінарним змістом. Доведено, що ефективність такої підтримки значною мірою залежить від своєчасного здійснення соціально-педагогічної діагностики, комплексного оцінювання потреб дитини, а також виявлення факторів ризику та захисних ресурсів соціального середовища. Встановлено, що соціально-педагогічна діагностика забезпечує цілісне вивчення життєвої ситуації дитини, визначення рівня її соціальної адаптації, психоемоційного стану та потреб у соціальних, психологічних, педагогічних і правових послугах, що виступає необхідною передумовою обґрунтованого планування подальшої підтримки.

У процесі дослідження встановлено, що результативність соціально-педагогічної підтримки забезпечується поєднанням різних форм і методів роботи, спрямованих на подолання кризових переживань, розвиток адаптаційного потенціалу дитини та активізацію ресурсів її соціального оточення. Обґрунтовано значущість індивідуальної, групової, сімейної та громадоорієнтованої форм підтримки, а також доцільність використання консультування, соціального супроводу, інтерактивних і арттерапевтичних методів у роботі з дітьми, які перебувають у кризових життєвих обставинах. Водночас доведено, що забезпечення ефективної соціально-педагогічної підтримки є неможливим без належної координації діяльності закладів освіти, соціальних служб, медичних установ, правоохоронних органів, громадських і благодійних організацій. Узгоджена міжвідомча взаємодія сприяє комплексному реагуванню на потреби дитини, підвищенню якості соціального захисту, створенню умов для її безпечного розвитку, соціальної адаптації та повноцінної інтеграції у суспільство.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі здійснено теоретичне узагальнення проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей у кризових життєвих обставинах, що дало змогу сформулювати низку узагальнених висновків.

Встановлено, що кризові життєві обставини у дитячому середовищі є складним соціально-педагогічним явищем, зумовленим впливом несприятливих соціальних, психологічних, економічних, сімейних та воєнних чинників, які негативно позначаються на розвитку, соціалізації та психоемоційному благополуччі дитини. Доведено, що діти, які перебувають у кризових життєвих обставинах, належать до найбільш соціально вразливих категорій дітей та потребують комплексної підтримки, спрямованої на захист їхніх прав, забезпечення безпечного середовища та створення умов для повноцінного розвитку.

У процесі дослідження обґрунтовано, що соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах є важливим напрямом професійної діяльності фахівців соціальної сфери, який характеризується комплексним, системним і міждисциплінарним характером. Встановлено, що її ефективність значною мірою залежить від своєчасного здійснення соціально-педагогічної діагностики, комплексного оцінювання потреб дитини, виявлення факторів ризику та ресурсів соціального середовища. Соціально-педагогічна діагностика забезпечує цілісне вивчення життєвої ситуації дитини, визначення рівня її соціальної адаптації, психоемоційного стану та потреб у соціальних, психологічних, педагогічних і правових послугах.

Доведено, що результативність соціально-педагогічної підтримки забезпечується поєднанням різних форм і методів роботи, спрямованих на подолання кризових переживань, розвиток адаптаційного потенціалу дитини та активізацію ресурсів її соціального оточення. Обґрунтовано значущість індивідуальної, групової, сімейної та громадоорієнтованої форм підтримки, а також доцільність використання консультування, соціального супроводу, інтерактивних і арттерапевтичних методів у роботі з дітьми, які перебувають у

кризових життєвих обставинах. Встановлено, що важливим чинником підвищення ефективності соціально-педагогічної підтримки є формування життєстійкості дитини, розвиток її соціальної компетентності та створення підтримувального соціального середовища.

У результаті дослідження визначено, що ефективна соціально-педагогічна підтримка дітей у кризових життєвих обставинах неможлива без належної координації діяльності закладів освіти, соціальних служб, органів опіки та піклування, медичних установ, правоохоронних органів, громадських і благодійних організацій. Узгоджена міжвідомча взаємодія забезпечує комплексне реагування на потреби дитини, підвищує якість соціального захисту та сприяє створенню умов для її безпечного розвитку, соціальної адаптації та інтеграції у суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-технології в роботі з дітьми : навч. посіб. / уклад. О. Сорочинська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 140 с. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/44457/1/1.pdf>
2. Бадилевич Т. М. Міжвідомча взаємодія у забезпеченні соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування : *Соціально-педагогічне партнерство закладів освіти та соціальних інституцій під час війни* : матеріали IV всеукр. кругл. столу : / за заг. ред. Т. Куниці. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. С. 5-9. URL: <https://lnk.ua/zjGNz3wtc>
3. Вплив війни на психологічне здоров'я дітей та шляхи подолання негативних наслідків. Діти війни. URL: <https://uafathers.com/blog/168>
4. Діагностичний інструментарій соціального педагога. URL: <https://kipt.sumdu.edu.ua/uk/studentam/sotsialno-psykholohichna-sluzhba/item/4501-diahnostychnyi-instrumentarii-sotsialnoho-pedahoha>
5. Деякі питання реалізації експериментального проекту з організації надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості в територіальних громадах : Постанова Кабінетів Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1505-2025-%D0%BF#Text>
6. Діти у складних життєвих обставинах. Програми і методики соціально-психологічної реабілітації та адаптації дітей, які перебувають у центрі соціально-психологічної реабілітації. Міністерство соціальної політики України. Державний інститут сімейної та молодіжної політики. 2013. URL: <https://lnk.ua/zPfH4u9G0>
7. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ–Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3491/1/I_ZVEREVA_O_BEZPALKO_G_PETROCHKO_T_ZHURAVEL_N_ZIMOVETST_LYAKH_EDFSS_KSP%26SR_IL.PDF

8. Жигайло Н. І. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2020. 256 с. URL: <https://ns2000.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/Sotsial-na-pedahohika.pdf>
9. Жданович Ю. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. С. 204-213. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/107220/1/%D0%96%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%AE.%D0%9C..pdf>
10. Калініна Т. Вивчення та формування соціальної готовності дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Габітус*. 2021. Вип. 21. С. 124-128. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2021/21-2021/23.pdf>
11. Козирев М. П. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Львів : Львівський університет внутрішніх справ, 2020. 352 с. URL: <https://lnk.ua/ybW75wEf4>
12. Конвенція про права дитини : редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
13. Конституція України : наук.-практ. коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/Konst_Ukr_2011.pdf
14. Котловий С. Інтерактивні форми просвітницько-профілактичної роботи соціального педагога в школі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 3. С. 91-96. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/30476/1/190320-424594-1-PB.pdf>
15. Краснова Н., Харченко Л., Юрків Я., Сьомкіна І. Соціально-педагогічна діагностика : наук.-метод. посіб. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 429 с. URL: <https://www.scribd.com/document/745514297/%D0%A1%D0%BE%D1%86>

[-%D0%BF%D0%B5%D0%B4-%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD](#)

16. Кузьмін Д., Леміш Н. Правові засади соціально-педагогічної підтримки здобувачів освіти, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 209-218. URL: <https://surl.li/bingqz>
17. Куниця Т. Організація соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії у загальноосвітньому закладі. С. 332-342. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708776/1/_21-1_332-342_%D0%9A%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F.pdf
18. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 27. Т. 3. С. 224-228. URL: https://www.researchgate.net/publication/342383728_PRINCIPI_MIZDISCIPLINARNOI_VZAEMODII_U_SOCIALNIJ_ROBOTI
19. Мамчур І. В. Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Наукові записки. Серія : Психологія*. Вип. 1. С. 39-44. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/133/120>
20. Методичні рекомендації з ведення випадку у сфері захисту дитини в умовах гуманітарного реагування: метод. посіб. / О. Адрухович, Л. Зінюк, Д. Касьянова, О. Шаріпова ; МБО «БФ «СОС Дитячі Містечка» Україна. Київ : ТОВ «Мозаїк», 2024. 72 с. URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2025/02/metod.-rekomendatsiyi-z-vedennya-vypadku-u-sferi-zahystu-dytyny-v-umovah-gumanitarnogo-reaguvannya.pdf>
21. Михайленко О. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах. URL: <https://lnk.ua/WFF0YHfYZ>
22. Москаленко В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с. URL: <https://surl.li/frpmuw>

23. Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : метод. посіб. / [Алексеевко Т. Ф., Жданович Ю. М., Куниця Т. Ю., Малиношевський Р. В., Сергеева Н. В.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексеевко. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708677/1/Posibnyk-07.11.pdf>
24. Оцінка потреб дитини та її сім'ї / за ред. І. Д. Зверевої. Київ : Держсоцслужба, 2007. 144 с. URL: http://archive.p4ec.org.ua/upload/library/pdf/Child_Needs_Assesment.pdf
25. Пожидаєва О. В. Сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. пр. Серія : Педагогічні науки. 2012. №1 (17). С. 22–25.
26. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
27. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
28. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
29. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
30. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання : Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 р. № 716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#n13>

31. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
32. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
33. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text>
34. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
35. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
36. Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій : навч. посіб. / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології ; за наук. ред. Т. Титаренко. Київ : Міленіум, 2011. 272 с. URL: <https://surl.li/blfdgm>
37. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях : практикум / упор. Т. Браніцька, Л. Матохнюк, О. Шпортун.. Вінниця, 2022. 131 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1-uHPcX-fqz9XyyRBzMvJP-EwrUNsfUS/view>
38. Рудкевич Н. Методика соціально-педагогічної роботи : навч.-метод. посіб. Львів : Растр-7, 2021. 324 с. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Rudkevych-N.-pidruchnyk.pdf>
39. Сергєєва Н. Особливості соціально-педагогічної підтримки ціннісно орієнтованої активності молодших підлітків. С. 242-253. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708777/1/_21-2_242-253_%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0.pdf
40. Сім'ям та сім'ям з дітьми. Отримувачам соціальної підтримки. Міністерство соціальної політики та єдності України. URL:

<https://www.msp.gov.ua/otrymuвачam-soc-pidtrymky/simyam/bahatoditnym-simyam>

41. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. /авт.-упор. В. Г. Панок, З. О. Гаркавенко, О. Г. Карагодіна, А. С. Шапошнікова. 2-ге вид. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с. URL: <https://lnk.ua/PwC3If90S>
42. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / за заг. ред. Т. Алексеєнко. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с. URL: <https://www.calameo.com/read/005333746641dca5dbdcb>
43. Ткачишина О. Кризові ситуації : адаптаційні ресурси особистості та соціальні стереотипи. Теорія і практика сучасної психології. 2020. № 1. Т. 3. С. 116-120. URL: https://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/part_3/22.pdf
44. Харченко С. Я., Краснова Н. П., Харченко Л. П. Соціальна педагогіка : технологічний аспект : наук.-метод. посіб. : у 2 ч.; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. Ч. 1. 383 с. URL: <https://lnk.ua/iHmSjQi5a>
45. Чечко Т., Лях Т. Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості. *Науковий Вісник Чернівецького університету імені Ю. Федьковича*. 2015. № 139. С. 207-214. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10812/1/T_LYAKH_T_CHECHKO_KS_PiSR_IL.pdf
46. Юшкевич О. Міжнародні стандарти щодо участі дітей у збройних конфліктах. *Проблеми сучасної поліцейстики*. 2022. С. 226-229. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a096e8d7-f736-41f4-a1e9-c8476c8fddb7/content>